

Anna Gdula

O bezpieczeństwo człowieka jako wartości

Doctrina. Studia społeczno-polityczne 7, 45-50

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA GDULA
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
Siedlce

O bezpieczeństwie człowieka jako wartości

Pojawienie się istoty myślącej na Ziemi było cudem niezwykłym. Istota ta nazwana człowiekiem od razu musiała zmierzyć się z potężnymi siłami natury, które próbowała opanować. Pierwotna wola przetrwania, ów instynkt, podpowiadał jej jak radzić sobie w trudnych sytuacjach, jak rozpalić ogień, upolować zwierzę, znaleźć schronienie. Ród ludzki powiększał się i rósł w siłę. Naturalne stało się zapewnienie sobie i plemieniu bezpieczeństwa, a więc spokoju, ładu, równości, szacunku, sprawiedliwego podziału pracy. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniało się myślenie człowieka o bezpieczeństwie, gdyż wciąż stawał on przed nowymi wyzwaniami, szansami i zagrożeniami. Pierwotne znaczenie bezpieczeństwa jako stanu niezagrożenia, spokoju, pewności okazało się niewystarczające¹.

Na przestrzeni wieków sposoby rozumienia bezpieczeństwa nieustannie ewoluowały zależnie od okresów rozwoju ludzkości i warunków społeczno-historycznych. Powstanie państw, narodów, a co za tym idzie i obrona ich granic poszerzały pojęcie bezpieczeństwa o zachowanie pokoju między narodami i państwami w aspekcie militarnym i politycznym. Dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa, wolności oraz zdolności do ochrony i obrony przed nieustannymi zagrożeniami zawsze towarzyszyło i towarzyszyć będzie człowiekowi w jego wędrówce na Ziemi.

Wielu badaczy podejmowało próby zdefiniowania pojęcia „bezpieczeństwo”. W *Słowniku języka polskiego* określono je jako „stan niezagrożenia, spokoju, pewności”². Do tej pory jednak nie powstała jedna, precyzyjna, nie budząca kontrowersja definicji bezpieczeństwa. Wychodzi się najczęściej od sformułowania Charlesa Monninga, który bezpieczeństwo określa jako „wolność od zagrożeń, strachu lub ataku”³. Ogólnie mówiąc, antonimem bezpieczeństwa jest niebezpieczeństwo postrzegane jako „poczucie zagrożenia ze strony niestabilnego porządku, w którym żyjemy”⁴.

Ryszard Zięba przypisuje bezpieczeństwu szeroki zakres semantyczny: „(...) obejmuje ono zaspokojenie potrzeb: istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, całości, tożsamości, niezależności, ochrony poziomu i jakości życia. Bezpieczeństwo, będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych; jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia”⁵. W przytoczonej definicji bezpieczeństwa ważne jest nie tylko przetrwanie, ale niezależność oraz gwarancja jakości życia, istotne tak dla jednostki, jak i całych grup społecznych oraz narodów.

¹ Zob. J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 15.

² *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1978, s. 147.

³ J. Stańczyk, op. cit., s. 16.

⁴ Ibidem.

⁵ R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, s. 10, 50.

Daniel Frei, szwajcarski politolog, uzupełnia pojęcie bezpieczeństwa o obiektywne i subiektywne aspekty zagrożenia postrzegane przez społeczeństwo i władzę państwową. Czynnikiem obiektywnym jest rzeczywiste zagrożenie, natomiast jego poczucie, to czynnik subiektywny. To one decydują, zdaniem badacza, o stanie bezpieczeństwa. Jerzy Stańczyk dodaje zaś, iż „do pewnego stopnia subiektywizm poczucia bezpieczeństwa jest więc zjawiskiem obiektywnym, nierozzerwalnie związanym z postrzeganiem zagrożeń”⁶. Bezpieczeństwo to proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego organizacja nieustannie ulegają zmianom zależnie od okoliczności, zmian naturalnych itp. Jest procesem, na który składa się ciągła działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw i organizacji międzynarodowych.

Reasumując, bezpieczeństwo daje poczucie równowagi, dobrobytu, zadowolenia, zaspokaja potrzebę trwania, wszechstronnego rozwoju, wewnętrznego spokoju, stabilizację. Zwykle nie zdajemy sobie sprawy z tego, czym jest bezpieczeństwo, dopóki nie czujemy zagrożenia. Pozytywną stroną poczucia bezpieczeństwa jest ufność i otwartość wobec innych, wiara w państwo. Jeżeli na co dzień nie czujemy zagrożenia i lęku, to znaczy, że państwo dobrze spełnia swoją rolę. Bezpieczeństwo jest zarazem stanem i procesem, gdyż ściśle wiąże się ze zmiennością warunków otoczenia, postępowaniem cywilizacyjnym i potrzebami jednostek.

Można wyróżnić dwa podstawowe składniki bezpieczeństwa: „gwarancję nienaruszalnego przetrwania danego podmiotu oraz swobodę jego rozwoju”⁷. Z jednej strony daje się szansę fizycznego trwania, z drugiej, zapewnia warunki ochrony i obrony wartości oraz interesów jednostek. Istotą tak rozumianego bezpieczeństwa jest ufność, gdyż stwarza się szansę rozwoju obu składników. Bezpieczeństwo w takim ujęciu należy rozumieć jako obiektywną pewność „gwarancji nienaruszalnego przetrwania i swobód rozwojowych”⁸.

Szeroko rozumiane bezpieczeństwo staje się ważnym priorytetem we współczesnym świecie. Coraz więcej państw rozumie potrzebę stawiania bezpieczeństwa międzynarodowego ponad bezpieczeństwo własne. Aktualnie to właśnie ustrój demokratyczny, swobodny rozwój jednostek, poczucie pewności trwania oparte na wolności stwarzają najpełniejsze warunki do kreacji bezpieczeństwa w wymiarze jednostkowym, narodowym i międzynarodowym.

Pojęcie „bezpieczeństwo” nierozzerwalnie związane jest z historią świata, historią ludzkości. Choć zdarzało się, że przybierało pejoratywne zabarwienie (np. w systemach totalitarnych), to człowiek zawsze budował poczucie bezpieczeństwa, chroniąc nie tylko siebie, ale i innych, a w konsekwencji swoją tożsamość i tożsamość narodową – państwo, wreszcie świat. Badacze zajmujący się tematyką bezpieczeństwa zgodnie twierdzą, że jego zakres pojęciowy wciąż zmienia się i poszerza o nieznane dotąd wyzwania, nowe zagrożenia oraz środki i sposoby walki z nimi. Współczesna koncepcja bezpieczeństwa, jak zgodnie twierdzą pracownicy nauki Akademii Obrony Narodowej, obejmuje również ekonomiczne zależności i współzależności, kwestie zasobów surowcowych, ekologię, demografię, sprawy społeczne i humanitarne oraz zapewnienie właściwego udziału w rozwoju cywilizacyjnym współczesnego świata⁹.

Już pierwsi ludzie tworzyli wartości i przekonania, które wcielali w życie. Dotyczyły one prostych zasad życia w gromadzie, polowań, hierarchii w grupie. W cywilizacjach starożytnych wartością uniwersalną stał się etos męstwa, odwagi, siły, sprawności, bohaterstwa i przede wszystkim sławy, honoru i czci. Można je było zdobyć w zmaganiach

⁶ J. Stańczyk, op. cit., s. 17.

⁷ Ibidem, s. 19.

⁸ Ibidem, s. 91 (Aneks. Model 1. „Istota ogólnego pojęcia bezpieczeństwa”).

⁹ S. Korycki, *Bezpieczeństwo polityczne*, w: *System bezpieczeństwa Polski. Materiały z konferencji naukowej odbytej 4 i 5 listopada 1993 roku w Akademii Obrony Narodowej*, Warszawa 1993, s. 53–54.

wojennych. Achilles – bohater *Iliady* Homera – zamiast spokojnego, szczęśliwego życia rodzinnego wybiera sławę po wsze czasy i krótkie życie.

W czasach nowożytnych priorytetem stały się wojny nie dla sławy, lecz zdobycia bogactwa, poszerzenia granic państw lub chrystianizacji. Zwykle miały one jasno określone cele i zadania, a więc i sprecyzowane cnoty, które warto było rozwijać i pielęgnować. Niewolnictwo, klasowy i stanowy podział społeczeństwa przez setki lat stanowiły moralny kręgosłup świata, uznane za rzeczy oczywiste przez największe autorytety tamtych czasów. Dziś, w dobie globalnej cywilizacji widoczny jest kryzys dotychczasowych systemów kulturowo-religijnych. Dokonuje się przewartościowanie wartości, stopniowy upadek moralności chrześcijańskiej i moralności w ogóle. Ludzie poszukują wciąż czegoś fascynującego w nowych religiach czy filozofiach. Poddają się powierzchownym modom, trendom i fascynacjom. Szukają czegoś, co pomoże im odnaleźć sens ich egzystencji, da oparcie i pozwoli znów wypracować szczytne cele.

Czym zatem są dla współczesnego człowieka wartości? W ujęciu leksykalnym (encyklopedycznym, słownikowym) wartość to „podstawowa kategoria aksjologii, oznaczająca wszystko, co cenne, godne pożądanego i wyboru; co stanowi ostateczny cel ludzkich dążeń”¹⁰. Ksiądz Stanisław Kowalczyk formułuje następującą definicję wartości: „Wartością jest taki byt, który przez swoje właściwości obiektywno-jakościowe jest rozpoznawany przez człowieka, a następnie przez niego upragniony i często także finalnie realizowany, wartość zawsze odpowiada potrzebom człowieka jako psychofizycznej osoby”¹¹. Generalnie, rozumienie pojęcia wartości uzależnione jest od wyznawanej koncepcji bytu, świata, człowieka, postępu cywilizacyjnego. Rozpatruje się je w trzech kontekstach:

- jakiego rodzaju własnością lub cechą jest posiadanie wartości, czy też bycie wartościowym?;
- czy fakt posiadania wartości jest czymś obiektywnym czy subiektywnym?;
- jakim rzeczom przypisywana jest wartość?

Wartości są efektem moralnego upodobania, czymś subiektywnym. Dla ludzi to jest wartościowe, co ma ważne znaczenie w ich życiu.

Inne ujęcie wartości zakłada jako „punkt wyjścia bądź to podmiotowy akt chcenia, pożądanego, preferencji bądź też posiadający określone własności przedmiot”¹². Według takiego założenia, zarówno subiektywne, jak i obiektywne ujęcie wartości jest jednostronne. Kolejna definicja wartości proponuje wyjście poza tradycyjną alternatywę, odnosząc pojęcie wartości nie tyle do subiektywnych aktów podmiotowych czy też wyidealizowanej (tzn. obiektywnej) rzeczywistości przedmiotowej, ile do ujawniających się w doświadczeniu relacji pomiędzy podmiotem a światem. W ten sposób człowiek (podmiot) poznaje i doświadcza świat poprzez trwałe, ogólnoludzkie wartości – pożytku, prawdy, piękna i dobra. Są one pojęciami wyznaczającymi sens ludzkiego doświadczenia świata¹³.

Niemiecki filozof, Max Scheler uznał wartość jako coś obiektywnego, stałego i niezmiennego, związanego z uczuciami i emocjami, a nie z intelektem. Najniższe miejsce w jego hierarchii wartości zajmują wartości hedonistyczne (przyjemność – przykreść), wyżej sytuują się wartości witalne (szlachetne – pospolite), nad nimi duchowe (poznawcze, estetyczne, prawne), najwyżej – wartości religijne. Dwie ostatnie grupy można nazwać wartościami moralnymi, które stanowią „ogół stanów naszej świadomości moralnej, których przedmiotem są ogólne ideały moralnego postępowania człowieka, tj. np.: sprawiedliwość, wierność, prawdomówność, męstwo czy miłość”¹⁴.

¹⁰ *Mały słownik etyczny*, red. S. Jedynak, Bydgoszcz 1999, s. 280.

¹¹ S. Kowalczyk, *Filozofia kultury*, Lublin 2005, s. 54.

¹² M. Środa, *Wartości podstawowe*, w: *O wartościach, normach i problemach moralnych*, Warszawa 1994, s. 232.

¹³ Zob. S. Kowalczyk, op. cit., s. 241–242.

¹⁴ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 2002, s. 190.

Każdy człowiek posiada własny świat wartości. Dzięki temu ludzie mniej lub bardziej świadomie przeżywają określone wartości. Są one nieodłącznym elementem życia człowieka, kształtują jego psychikę, sposób zachowania, moralność, zachęcają do bycia dobrym. Owe dążenia do ideału stanowią formę nieustannego doskonalenia się i pracy nad sobą. Ogólnie mówiąc, są wzorcami postępowania dla wszystkich ludzi, stają się niezbędnym elementem danej zbiorowości. Oczywiście, w życiu ludzie stosują różne miary i wzorce dobra odnośnie tego samego zachowania, o czym już wcześniej wspomniano.

Niezaprzeczalną rolę w kształtowaniu i preferowaniu określonych wartości odgrywają wielkie procesy historyczne, miejsce, czas, jednostki. Człowiek w swoim rozwoju wciąż kreuje nowe wartości, odnajduje ich nowe znaczenia. Funkcjonują poglądy, według których pod pojęciem „wartości” rozumie się zarówno dobra, jak cele działania oraz postawy (przekonania) wobec tych celów, a także struktury przekazu wartości i postawy wobec wartości¹⁵. Wartości są zarówno elementem przemyślanych działań, jak również podstawą sensu życia i harmonijnego porządku społecznego¹⁶. Wartości i ich pochodne odgrywają istotną rolę w życiu człowieka, będąc wynikiem ludzkiej aktywności, której źródłem są potrzeby. Procesy zmian społecznych determinują znacząco zachowania ludzi, poziom ich świadomości, system wartości, wzory kulturowe, wrażliwość, poczucie odpowiedzialności.

To świat wartości, czyli prawa, wolność, miłość, sprawiedliwość, solidarność, pokój, bezpieczeństwo, kształtuje odpowiedzialną postawę wolnego człowieka. Człowiek jako istota społeczna, aby się normalnie rozwijać, musi uczyć się od innych pewnych wartości i wzorców postępowania. Sam nie jest w stanie żyć w otaczającym świecie, gdyż nie byłby w stanie zaspokoić wszystkich swoich potrzeb. Potrzeby psychologiczne, fizjologiczne i społeczne występują u każdego z nas, ale zarówno ich natężenie, jak i zdolność zaspokajania jest różna.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele klasyfikacji ludzkich potrzeb, lecz najbardziej znana jest autorstwa Abrahama Maslowa. W jego hierarchii potrzeb ludzkich bezpieczeństwo zajmuje drugie miejsce (po potrzebach fizjologicznych). Już z tego wynika, że fundamentalnym zadaniem państwa powinno być tworzenie i doskonalenie systemu bezpieczeństwa zamieszkujących je obywateli, ponieważ w znaczeniu ogólnospołecznym bezpieczeństwo obejmuje zaspokojenie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, pewność, stabilność, niezależność itp. Bezpieczeństwo jest fundamentalną i naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych. Jego brak powoduje niepokój – poczucie zagrożenia¹⁷.

Człowiek, aby zachować swoje istnienie – bezpieczeństwo, musi się bronić i chronić, co wynika z jego natury i konstrukcji biologicznej. Psychoanaliza traktuje bezpieczeństwo jako dobro najwyższe człowieka uwikłanego w kulturę i cywilizację współczesną i jej system wartości. W tym ujęciu człowiek w życiu realizuje dwie zasadnicze potrzeby: zadowolenia i bezpieczeństwa. Pierwsza jest związana z popędem biologicznym, druga – z życiem społecznym. Spełnienie ich obydwu daje poczucie stałości, trwałości i szczęścia. Brak bezpieczeństwa powoduje u ludzi choroby, nerwice, psychozy – jako skutek braku szczęścia, uznania i aprobaty w relacjach międzyludzkich.

Życie społeczne, ekonomiczne i polityczne nakazuje postrzegać bezpieczeństwo jako nadrzędną potrzebę człowieka – rozumianą jako coś, co jest niezbędne do zachowania życia, rozwoju, utrzymania roli społecznej¹⁸, a w konsekwencji jako priorytetowy cel egzystencjalny¹⁹. Trwanie człowieka, to absolutny cel ludzkiego życia i wszelkiego

¹⁵ Zob. J. Mariański, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 13.

¹⁶ Zob. R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego*, Siedlce 2008, s. 331.

¹⁷ Ibidem, s. 276.

¹⁸ Zob. *Encyklopedia naukowa*, Warszawa 1995, s. 712.

¹⁹ Zob. J. Stańczyk, op. cit.

istnienia. Bezpieczeństwo można osiągać stosując szeroką gamę współcześnie dostępnych środków. Służą temu dobra publiczne i agendy rządowe, które zapewniają ochronę własności, obrona narodowa, samorządy, powszechna oświata, dobra materialne, infrastruktura (obiekty i urządzenia użyteczności publicznej). Bezpieczeństwo traktowane jest jako wartość należąca do grupy wartości najważniejszych, gdyż jest ono podstawą do kreowania i pielęgnowania różnorodnych wartości duchowych oraz materialnych. Innymi słowy, jest ono warunkiem osiągnięcia pozostałych wartości.

Nie posiada ono jednorodzącego wymiaru przedmiotowego. Zdecydowanie należy natomiast do grupy zjawisk o charakterze społecznym, politycznym, ekonomicznym, kulturowym, prawnym, ekologicznym, militarnym, dlatego wyróżniamy odpowiednio bezpieczeństwo: społeczne, polityczne, ekonomiczne, kulturowe, prawne, ekologiczne, militarne. Ponadto bezpieczeństwo wyraźnie wpływa na jakość egzystencji jednostki. Ściśle wiąże się z poczuciem stabilizacji, braku zagrożenia wewnętrznego i zewnętrznego, z doznawaniem pewności i spokoju. Na co dzień zaś łączy się z wiarą w pomyślną przyszłość. Wielorodzajowość i złożoność bezpieczeństwa świadczy o jego swoistej, własnej tożsamości. Jest z jednej strony wartością społeczną, kulturową, ekonomiczną, polityczną, z drugiej, trudną do przecenienia wartością egzystencjalną, moralną i duchową. Bez wątplenia należy do wartości uniwersalnych, chociaż różnie pojmowanych w różnych kulturach i cywilizacjach.

Bezpieczeństwo, jako wartość, i pokrewne wartości, jak: pokój, życie czy zdrowie, zajmują ważne miejsce we wszystkich znanych hierarchiach wartości, szczególnie w kulturze europejskiej. Zdaniem Jana Szmyda, bezpieczeństwo jest wartością równie ważną i znaczącą jak życie, zdrowie, tolerancja, godność, szacunek, sprawiedliwość i prawda²⁰. Bezpieczeństwo traktowane jako wartość użytkowa, będąca środkiem do osiągnięcia innych wartości, jest wartością nieautoteliczną. Człowiek stanowi część „siły życiowej” i jest jednocześnie podstawą wszystkiego, fundamentem, na którym wyrastają wszelkie wartości pozwalające mu żyć w zgodzie z bliźnim. Takie pojmowanie człowieka, jego natury, prowadzi do stwierdzenia, że dyskryminacja, nietolerancja są jednoznacznie traktowane jako zło. Z punktu widzenia „siły życiowej” wszystkie istoty są równe i związane ze sobą²¹. Afirmacja uniwersalnej „siły życiowej”, czyli podłoża natury człowieka, to uznanie życia za naczelną wartość bezpieczeństwa, za niezbywalną i niewymienną, konieczną, zdecydowanie potrzebną i pożądaną. Wzrastający poziom wszystkich zagrożeń bezpieczeństwa czyni ową wartość coraz bardziej aktualną i wynosi ją obecnie na najwyższy szczebel hierarchii wartości. Bezpieczeństwo staje się jedną z najcenniejszych wartości i wyznacza wiele powiązanych z nią zasad i norm postępowania:

- szacunek do ludzkiego życia;
- szacunek do naszego biologicznego istnienia;
- szacunek do człowieka jako takiego.

Są to zasady uniwersalne, uznane i respektowane w różnych systemach etycznych i prawnych, odmiennych tradycjach religijnych i obyczajach, w wielu współczesnych kulturach i cywilizacjach.

²⁰ Zob. J. Szmyd, *Bezpieczeństwo jako wartość. Refleksja aksjologiczna i etyczna*, w: *Zarządzanie bezpieczeństwem. Międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków 11–13 maja 2000 roku*, Kraków 2000, s. 47.

²¹ Zob. A. Toynbee, D. Ikeda, *Wybierz życie. Dekalog o ludzkiej przyszłości*, Warszawa 1999.

ANNA GDULA

About the security of human being as a value

Summary

The article concerns the security problem in the axiological context. The author presents the review of contemporary definition of this notion dedicating a lot of attention to security as the special and fundamental value in life of every human being. The attempt to present multidimensional character, essence and function of security in life of an individual or a community and particularly stressing the meaning of so called the world of human existence meaningful values in making is for such a perspective. The fact that the principle of reverence, the principle of reverence for every, not only human being; is closely connected to this fundamental value is highlighted there.